

Чыйбылова Б.А.

**К. АЛМАЗБЕКОВДУН ПОЭМАЛАРЫНЫН СЮЖЕТТИК, КОМПОЗИЦИЯЛЫК
ӨЗГӨЧӨЛҮГҮ**

Чыйбылова Б.А.

СЮЖЕТНЫЕ КОМПОЗИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭМ К. АЛМАЗБЕКОВА

В.А. Chyibylova

PLOT COMPOSITESII FEATURES of poems of K. ALMASBEKOV

УДК:811.17.34.1

Аталган макалада К. Алмазбековдун поэмаларында өткөн доордогу турмуштук көрүнүштөрдү жана тарых чындыгын жаратуу үчүн элдик казынага, чыгармачылык диапазонун кеңейтип, эпикалык поэзияда элдик уламыштарды кайрадан иштеп чыгып, алардын өздүк версиясын жарата алгандыгы жөнүндө сөз болот.

Негизги сөздөр: поэма, лирика, эпикалык поэзия, акын, фольклор, кат, монолог, пейзаж, портрет.

В данной статье показана собственная версия авторского видения народных легенд в эпической поэзии, обращение к народной кладези и расширение творческого диапазона для раскрытия реальности прошедшего времени и исторической правды в поэмах К. Алмазбекова.

Ключевые слова: историческая правда, поэма, лирика, эпическая поэзия, акын, фольклор, письмо, монолог, пейзаж, портрет.

This article shows a private version of the author's vision of folk legends, epic poetry, appeal to people's wealth and expanding the creative range to reveal the reality of the past tense and the historical truth in the poems of K. Almasbekov.

Key words: historical truth, poem, poetry, epic poetry, poet, folklore, writing, monologue, landscape, portrait.

К. Алмазбековдун “Батма”, “Бир баян”, “Кыргызым – Чолпон жылдызым”, “Кыянат” аттуу поэмасында болсо Асылкан деген сулуу кыздын арзыган жигити Керимге жетпей калганы сүрөттөлөт. Экөө бири-биринин сыртынан гана жактырышып, сүйүү сезимдерин ачык билдире электе эле, Асылканды ошол айылдагы Сулайман аттуу жигит ала качып кетет. Ошентип Асылкан ыйлап-чырылдаганына карабай, Сулаймандын үйүндө отуруп калат. Анын бул учурдагы абалын сүрөттөөдө акын адабияттагы параллелизм ыкмасын колдонот.

Жана гана жанып турган жаркырап,
Чолпон эми бараткансыйт алсырап,
Күн шооласы парда тартып койдубу?
Кайда кетти асмандагы сан чырак.

Жашыганбы жаны ачыган сулууга,
Жашын сүртүп күндүн күмүш нуруна.
Көгүш көрпө аңтара тон табият,
Көшүгөнсүйт кыздын ыйын угууга.

Азыр эле кабар алып бул жайдан,
Аядыбы Асылканды муңайган.
Ай, байкуш деп, турган өңдүү мелтиреп,
Асман мелжийт булуту жок кылайган.

Күйүт күчүн күкүк дагы билдиби,
Ошон үчүн күүсүн чалып кирдиби.
Торгой эмне кыз ыйына чыдабай,
Тээ абага өзүн-өзү илдиби.

Угузгансып мундуу кыздын абалын,
Учуп-конгон көпөлөктү карагын.
Жол тарткансыйт жорго жүрүп тоо жели,
Жомок кылып Асылкандын абалын.” [1,32-б.].

Мындан табияттагы көрүнүш менен каармандын турмушундагы кайгылуу көрүнүш салыштырылып, экөө жанаша келип автордук ойду конкреттештирип, Асылкандын абалын дагы да жеткиликтүү сүрөттөөгө жетише алганын көрө алабыз. Бирок кээ бир саптардагы муундук өлчөм сакталбай ар кандай чыгып калган.

Ошентип Асылкан Сулаймандын жубайы болуп калды. Санаа тартып, убайым деп жүргөн учурда Керимден кат келет. Бул катта Керимдин Асылканга болгон сүйүү сезими жазылган эле. Бирок баары кеч болуп калган эле. Кыздын күйүттүү абалын сүрөттөө менен поэма аяктайт.

Селки ыйлайт, кантип жашын тыялат,
Жигит жашыйт, кантип мунун жыялат.
Айыбы жок эки ашыкты ыйлаткан,
Болбосочу, болбосочу кыянат.” [2,33-б.].

Поэманын кыскача сюжеттик окуялары мына ушулар. Мында акын сюжетти өтө тез өнүктүрүү менен образдарды үстүрттөн гана ачууга жетишет. Бирок поэманын композициялык курулушунда кат, монолог, пейзаж, портрет баары кездешет.

Какен Алмазбековдун чыгармаларынын ичинен «Кыргызым – Чолпон жылдызым» аттуу поэмадастанын өзгөчө бөлүп көрсөтүүгө болот. Анткени мында акын кыргыз жерин, кыргыз элин эң сонун маанайда даңазалаган. Туулган жерин кимдер ырга салбаган, ага кимдер суктанып ыр арнабаган! Бул поэма дастанында да акын К. Алмазбеков да Ата конушуна карата сезим күүлөрүн өзгөчө эргүү менен билдирет. Акындын алгачкы ырлар жыйнагынан соңку жыйнагына чейин ырларын албайлы, Ата Журтка арналган жаралгалар басымдуулук кылат. Жаратылыштын кооздугу, туулган жердин кымбаттыгы жөнүндөгү пикирлери натуралисттик сүрөттөөлөр түрүндө чыкпастан, адам баласынын турмушунун маанилүү атрибуту жана анын дүйнөсүн

эстетикалык жактан оболотуучу касиети менен синтездүү тартууланат.

Баянын айтса эң бийик,
Башынан кыргыз эл бийик,
Жүрөгүм кыргыз жүрөгү,

Жүрө албайм башым жерге ийип, - деген эпиграф менен башталат поэма-дастан. Андан ары акындын Иван жана Артур аттуу эки геологду ээрчип кен издөө үчүн жолго чыкканы баян этилет. Ошентип аларды ээрчип жүрүп лирикалык каарман эки ай өткөрөт. Күндөрдүн биринде Артур аттуу геолог минтип тийише сөз айтат:

Ар күнү сөздүн көбүндө,
Айтасың айлың жөнүндө,
Анчалык мактай бергидей
Аларлык не бар көңүлгө?
Айт дагы кимин, эмнең бар
Ала-Тооң, Ысык-Көлүндө?

Мына ушул тийише берилген суроого акын өзгөчө эргүү менен минтип жооп берет:

Артур, ук, менин кимим бар.
Акактай аппак дилим бар.
Сөйкөнгүс кылып экинчи
Сөз айтар сага тилим бар.
Караңгы элден дебегин
Калкымда бийик билим бар. ”[3,75-б.].

Бул саптардын мазмунунан сезилип турбайбы: акын өз туулган жерин, өз калкын жан-дили менен жакшы көрөт, ага жалаң гана жакшылык каалайт, башкалардан кем калбай келечекке арыштаганын, өнүккөн элдерге теңелип, маданияттуу жашоо ыңгайын чын пейилден башкаларга даңазалагысы келет. Ошол себептен ал кыргыз жерине, кыргыз турмушуна, салт-санаасына, атактуу кыргыз атуулдарына акындык назарын түшүрүп, сүймөнчүлүк менен ырга кошот. Алгач акын бул дастанында кыргыз жеринин керемет кооз сулуулугун, ар бир аймактын, областтын булуң-бурчтарына чейин бирин калтырбай өзгөчө бийик пафосто сүрөттөөгө алып, сөз менен сүрөт тарткандай, жандуу картинаны көз алдына тартат.

Көрүүгө болбос бош жерин,
Көп айтам сага Ош жерин.
Ырахат, жыргал күлкүгө
Ылайык мекен Ош дегин.
Айтпасам кайдан билмексиң,
Анделек жыттуу Ош желин.

Баркытка жакут баскандай,
Бах десең Ошто жаз кандай!
Саймалап жашыл тубарды
Сай-сайга бирөө жапкандай.
Береке жыттуу Ош жазын
Бейиш дей бергин жазганбай.

Акын Ош жергесинин кереметин гана сүрөттөп тим болбостон, бул аймакта жайгашкан Алай тоолорун, Көк-Жаңгак, Кызыл-Кыя, Кара-Суу, Өзгөн шаарларынын сулуулугун, берекелүүлүгүн өзгөчө кубануу менен баян этет.

Сары-Челек, Аркыт, Көк-Ойрок,
Санаамда Чатыр-Көл ойноп.
Сулуулук тартып көзүмө
Суусамыр, Ак-Сай төр ойноп.
Жүрөгүм тынбай тызылдап
Жүрөмүн азыр көп ойлоп.

Ушунча көп жерлердин географиялык аталыштарын билген акындын кругозорунун кенендигине таң калбай койбойсуң. Ал географиялык аталыштардын атын санактап атап гана тим болбой, ошол жердин өзгөчөлүгүн, керемет сулуулугун көз алдына келтире алган керемет саптарга ширелтет.

Ал эми Ысык-Көл аймагын жогоркулардан да ашырып сүрөттөө менен адамдын көңүлүн өзүнө бурат.

Жели да, суусу таптаза,
Жети-Өгүз жерден башкача.
Жаккандын жаны жыргаган,
Жаш курорт жашыл Жыргалан.

Шаң кошуп шандуу калкыма,
Шаркыра Ак-Суу шаркыра.
Кош эми, көрчү тигинде
Кол булгап жатат Каркыра.
Атактуу ошол жайлоого.
Ал эми кыял аркыра”[4,78-б.].

Жогорку пейзаждык сүрөттөөлөрдө кыргыз жеринин кайталангыс кооздугу, жаратылыштын көп кырдуу, түркүн сырдуу кубулуштары поэтикалык боектор менен тартылат. Акындын ички дүйнөсүнүн тазалыгы, романтикасы, кыял-үмүтү ашып-ташып, табияттын ажайып, керемет кооздугу менен жуурулушуп кетет. Акын үчүн туулган жер жана анын табияты бөлүнгүс. Адам рухунун чексиздиги, бийиктиги, улуулугу, асылдыгы жаратылыш ааламы менен тыгыз карым-катышта, анын бир бөлүкчөсү болгондугунда эмеспи.

Дастандын андан аркы уландысында К. Алмазбеков ушундай керемет мекендин кайталангыс уникалдуу таланттарын бирин калтырбай санап өтөт. Алардын ар биринин өзүнө тиешелүү өнөрүн даңктоого алат. Атактуу төкмөлөр Токтогул, Барпы, Калык, Осмонкулдан тартып, бүгүнкү күндүн таланттуу акын-жазуучулары тууралуу узак баян кылат. Чыңгыз Айтматов, Насирдин Байтемиров, Абдрасул Токтомушев, Сооронбай Жусуев, Сүйүнбай Эралиевдердин таланттары тууралуу да төкпөй-чачпай айтып өтөт.

Ырынан шербет татчу акын
Рамис, Омор жакшы акын.
Жорго тил биздин Токтосун
Жок жерден сөздү тапчу акын.
Дулдулдар Турар, Жолондор
Дубанга коркпой чапчу акын.

Калемин гүлгө бөлөгөн
Кайкышып алга жөнөгөн,
Кара сөз жакка энелер
Кажыбас кылып төрөгөн,
Саналуу сары алтындар
Сагындык, Өскөн, Төлөгөн.

Кандай гүл биздин жерде жок,
Кандай жан биздин элде жок.
Ала-Тоом менен кыргызда
Ааламда бардан эмне жок.
Айкындап буга кемсиң деп
Айтала турган пенде жок.”[5,132-б.].

Ошентип акын кыргыз жеринин кооздугун, андан өсүп чыккан таланттардын бүт баарын – төкмө, акын, жазуучу, ырчы, комузчу, актерлорду өтө бийик пафосто чагылдырып берген. Бул поэма-дастан акындын кыргыз жери, кыргыз эли тууралуу жазган поэзиялык энциклопедиясы десек жаңылышпаган болоор элек. Поэма-дастан идеялык-көркөмдүк жактан да мыкты иштелген.

Жыйынтыктап айтканда, К. Алмазбековдун поэмаларында өткөн доордогу турмуштук көрүнүштөрдү жана тарых чындыгын жаратуу үчүн элдик

казынага, чыгармачылык диапазонун кеңейтип, эпикалык поэзияда элдик уламыштарды кайрадан иштеп чыгып, алардын өздүк версиясын жаратты. Акын образдарды кайрадан иштеп чыгып алып, көркөм образдык деңгээлге жеткирүү менен улуттук патриоттук сезимдин күч алышына жем таштап, лирикаларында айтып келе жаткан позициясын поэмаларында да уланткан. Акын эпикалык поэзияда чыгармачылык арымын байытуу менен бирге өзүн мыкты эпик катары көрсөтүүгө аракеттенген.

Колдонулган адабияттар

1. Алмазбеков К. Эненин арманы. - Б., 1992. 32-бет.
2. Ошондо 33-бет.
3. Алмазбеков К. Мураc. – Б.: Мектеп, 2003. 75 бет.
4. Ошондо 78-бет.
5. Алмазбеков К. Мен адаммын. – Б.: Бийиктик, 2006. 132-бет.

Рецензент: к.филол.н., и.о. профессор Карымшаков С.К.